

SLOVO O PROFESORU VASU TOMANOVIĆU

Dimitar Pandev

Professor Vaso Tomanović is one of the founders of the Philological Faculty in Skopje and the founder of the Macedonian national linguistics. The introductory topic in Tomanović's linguistics are linguistic syntheses, but also three completely new topics in linguistics: word blending, "language and human" and "from meaning to form". Tomanović was a linguist with sophisticated sense for new flows in linguistics and literature. He approached language from the position of idealism where the spirit, unity and law represent three key concepts.

Profesor Vaso Tomanović dolazi u Skoplje u presudno vrijeme kada skopski univerzitet po prvi put progovara makedonskim jezikom i kada se u svjetskoj lingvistici dešavaju značajne promjene, duvaju novi vjetrovi koji provjetravaju lingvistiku u čitavom svijetu, ne samo od recidiva već odavno mehaniziranog mladogramatizma, nego i od stega mehanicističkog strukturalizma. Skopski centar, teorijski i praktično, zasniva jednu novu, u savremenoj lingvistici ključnu, teoriju o književnim jezicima, a u prestižnim lingvističkim centrima u svijetu, s one strane Okeana, naučni interes za jezik se postepeno transformiše

u interes za čovjeka kao nosioca jezika. Postupno i postepeno se otvara lepeza semiotičkih tema koje su naučnicima, ne samo iz oblasti filologije već i iz drugih nauka, ne samo filozofskih već i prirodnih, odavno bile poznate, ali su im nedostajali primjeri, živi i očigledni, trajni i podatni, ne iz starih knjiga koje se čuvaju u memljivim i neprovjetrenim kabinetima u koje ne dopire čak ni dnevna svjetlost, već neposredno iz istinskog izvora, od čovjeka, ne čak od onoga što sam čovjek govori, već iz onoga što uistinu želi da kaže. I ne – što, nego – kako!

Profesor Vaso Tomanović u tom burnom vremenu kada se konsoliduje makedonska filologija, makedonističkim proučavanjima paralelno daje logističku paradigmu neophodnu svakoj nacionalnoj lingvistici, svakoj društvenoj sredini u kojoj se razvija visoka jezička svijest o posebnosti među drugima u okruženju. Vršiti poređenje među jezicima, među njihovim gramatikama i rječnicima, unutar porodice slovenskih jezika, i šire, u prostoru, između slovenskih i posebno, romanskih jezika. I ne samo iz starih knjiga i zapisa, iz hipotetičkih korijena i bravuroznih konstrukcija, već i žive riječi. On tvoračkom lucidnošću lingviste zna da ulovi riječ i iskaz u momentu stvaranja, ne samo od juče i sutra, kao istinski pjesnik.

Upravo je takav bio i prvi nastup, prvi čas koji je održao na ovom fakultetu, u staroj zgradi. Taj podatak imamo u dnevnom listu *Nova Makedonija*, od narednog dana 17. 12. 1946. godine, u prilogu napisanom, bez sumnje, od studenta koji je prisustvovao času, a već je pisao i objavljivao. Pa, u ime tih studenata, inače naših budućih profesora, dozvolite mi još da jednom naglasim da su svi studenti iz prve generacije već nešto radili i stvarali, isto kao što su im već iz javnog života bili poznati naši prvi predavači na katedrama, Blaže Koneski i Krum Tošev. Prvi čas iz makedonskog jezika održao je Krum Tošev, a iz književnosti – Haralampie Polenaković. Čast da održi drugi čas pripala je, „profesoru iz Beograda“ – Vasu Tomanoviću, iz

predmeta Uvod u slavistiku. Novinar-student veoma vjerno prenosi atmosferu sa nastave prvog radnog univerzitetskog dana. Uzbuđenje! Pa, kao i svi pravi novinari pažnju je preusmjerio ka „gostu iz Beograda, profesoru Tomanoviću“. Autor ovog novinskog teksta je prema stilu nesumnjivo, Gane Todorovski, koji ne samo da je bio uzbuđen Tomanovićevom pojavom, već je imao isti žar, strast ka jezičkim kovanicama koje su Tomanoviću bile pasija, a Ganetu opsesija!

Profesor Tomanović je nesumnjivo bio lingvista sa strašću prema jeziku i novim strujanjima u lingvistici i književnosti.

Naime, nasuprot Belićevom strogom fortunatovskom, moskovskom formalizmu u tadašnjoj poslijeratnoj i podijeljenoj srbokroatistici, Tomanović jeziku pristupa sa pozicija idealizma u lingvistici, ne kao, na primjer, frankofonski učenik, Ivan Popović, duboko u istoricizmu, već preko spoznatog jedinstva jezika i književnosti. Pasionirano proučava jezičke detalje, i ne mladogramatičarski, već stvaralački, na solidnom filološkom prtljagu u čijem su središtu dva prekretnička umjetnička djela, jedno iz primorske – italijanske i dubrovačko-dalmatinske književnosti, drugo iz brdskoprimorske crnogorske književnosti. Naime, jedno je neizbježna, ali vanredno rijetka, nadapokrifna protestna transpozicijska obrada, najizrazitije percipirana u baroku, novozavjetna biblijska tema, *Marija Magdalena* Ivana Bunića Vučića, a drugo spoznajno i državnički postavljeno, ispunjeno crnogorskom duhovnom samosviješću, Njegoševo djelo *Gorski vijenac*. Da preciziramo, Bunić je jedan od onih baroknih autora koji je stvaralački pristupio jednom od dvaju najknjiževnijih novozavjetnih parabolično-čarobnih motiva, motiv o ženskom bludnom „čeljadetu“, Mariji Magdaleni, drugi je, svakako najobrađeniji o bludnom sinu. A upravo je Tomanović jedan od rijetkih koji se usudio da pristupi ovom djelu. Možda se i tu krije njegov buntovni duh koji će ga odvesti putevima revolucije, kao da

imamo našeg Racina čije će djelo produžiti još više naš Koneski, obojica u duhovnoj trijadi sa spokojno-nemirnim Maleskim. I ne samo u toj vezi između naših prethodnika Koneskog i Tomanovića, čiji su opet prethodnici nesumnjivo Bunić i Krčovski, jer kod Krčovskog u drugom *Bogorodičinom čudu* Marija Magdalena uopšte nije bludnica. Veza između Koneskog i Tomanovića posebno jača preko poletno-angažovanog interesa Koneskog za prepjev *Gorskog vijenca* na makedonski, događaja od posebnog kulturnog značaja za dalje makedosko-crnogorske relacije, kao i interesovanje Koneskog za jednu temu koja će čak i poslije sedamdesetogodišnjice i osamdesetogodišnjice Tomanovićevo rođenja postati dominantna u teoriji književnosti, koju je naš Blaže Koneski prihvatio, naime o mediteranskom u književnosti.

Koneski i Tomanović imaju još jednu zajedničku izvorišnu liniju. Prepoznamo je u radu Koneskog *Naučna djelatnost prof. dr Vasa Tomanovića* sa podnaslovom – povodom njegovog sedamdesetog rođendana. Izdvojimo li, ne ključne, već pronicljive riječi ili osnove riječi u ovoj studiji, usredsredićemo se na tri posebno značajna pojma sa vrjednošću termina: duh, jedinstvo, pravo – ključne djelove idealističke lingvistike.

I nije samo da je jezik duh i da ne umire, već ideje o jeziku kao izrazu duha kontinuirano nalaze nove forme i upotrebe. Ne postoji samo jedinstvo jezika i književnosti, već još više jedinstvo jezika i prostora, jedinstvo čovjeka i prirode. Nema samo pisac pravo na sopstveni jezik, već i lingvista bira predmet svojeg proučavanja, sopstvene teme, da izraste iz teme i da uraste i sraste u i sa njom. I sve to imamo u djelu Tomanovića, u onoj svježini koju je nosila lingvistika, sa malim brojem lingvista koji su se opredjeljivali za nove pristupe. Među njima, skroman i tih, Vaso Tomanović.

Da definišemo, u skopskoj lingvističkoj školi, u makedonskim naučnim publikacijama, prije svega i najprije u *Godišnjaku*

filozofskog fakulteta a kasnije i u *Prilozima MANU* (Makedonska akademija nauka i umjetnosti), Vaso Tomanović otvara i obrađuje, za njegovo vrijeme, tri sasvim nove teme u lingvistici:

1. UKRŠTANJE RIJEČI
2. JEZIK I ČOVJEK
3. OD ZNAČENJA KA FORMI

Naime, čitajući Tomanovića, imam u vidu dva njegova iskaza izvučena iz njegovih pronicljivo aforističko-anegdotskih podsećanja, inače pažljivo ribarenih slojeva čovjekove duše da čovjek čitav svoj život provodi u sadašnjosti, a dopunio bih, na fonu njegovih studija, čak i kada duboko zaranja u davnu prošlost, jer upravo od snage volje zavisi budućnost. Slobodno mogu istaći da ova istraživanja u njegovoj savremenosti dopunjavaju idealistički orijentisanu lingvistiku sa živim primjerima primorske strpljivosti i, dopiru do naše sadašnjosti sa savremenim prizvukom koji otkriva duboki smisao čovjekove instinktivnosti, preko skupo dohvaćene ekspresivnosti na fino obrađenoj riječi i prefinjeno zgusnutom iskazu.

Tomanović dopunjuje geografsku lingvistiku temama kojima njeni tvorci lingvisti ne samo da nijesu posvetili pažnju, već su ih u potpunosti prenebregli zbog nedovoljno odgovarajućeg iskustva. A to su velike Tomanovićeve životne teme: more i jezero – velike vodene površine. Posebno, lakoća komunikacije preko mora. More, znači nije prepreka, već naprotiv, mogućnost tvoračke komunikacije u kojoj se ukrštaju jezici. More je u izvjesnom smislu i dio interesovanja još jednog vrhunskog romaniste i balkaniste, i kroatiste, Petra Skoka. Ali, iz Tomanovićeovog djela isijava more sa svom svojom mitskom fantazmagorijom, a iz Skokovog djela izranja zapletena mreža balkanskih jezičkih prostora. Ko je ulovio, nije se oslobodio.

Tomanović nagovještava teoriju komunikacije, onu koja će jasno istaći najprije da je neverbalna komunikacija pridružena verbalnoj, naime da komunikacija licem u lice nije moguća bez parajezičkih sredstava, mimike, gestova, tj. govorimo ustima, a razgovaramo cijelim tijelom. Novija savremena lingvistika, lingvistika našeg vremena se marketinški i menadžmentski revidira, jer se u savremenim uslovima verbalna komunikacija svodi na minimum. Tomanović to objašnjava životno i ekspresivno, na crnogorski način sa crnogorskim jezičkim sredstvima. Uostalom, načini ostvarivanja komunikacije sastavni su i nezamjenljiv dio narodne psihologije, one ključne teme kojoj su robovali nebrojeni srbokroatisti, među kojima i Milivoj Pavlović, predratni profesor na skopskom Filozofskom fakultetu, na katedri čiji je prvobitni naslov bio Katedra za narodni jezik, a na kojoj su u najvećem broju bili crnogorski studenti. Tomanović se ne zamara teorijama, lovi primjere, a novi primjeri vode ka ovim teorijama, kao što je skalarna derivacija. Nezavisno da li kod lovca ili kod korisnika, i ka novim oblastima kao što je derivatologija, jer nije mali broj nauka koje kreću od izuzetaka koji vremenom postaju modeli, a potom i paradigme.

Tomanović izrasta iz dijalektologije, tj. geografske lingvistike, čiji predmet interesovanja proizlazi iz direktne komunikacije (licem u lice) između lingviste i starosjedilaca i, saobražava se sa savremenom lingvistikom i semiotikom koja u prednji plan stavlja komunikaciju uopšte, a u tom kontekstu i neverbalnu komunikaciju, ali i komunikaciju između ljudi i prirode, tj. između ljudi i životinja, i to ne samo na savremenom, već i istorijskom planu. Tako otvara put koji će lingvistiku izvesti na mjesto ispred nauka o čovjeku, na prelazu od starih nauka ka novima, ka neistraženim prostorima čovjekove duhovnosti, misli i promisli.

Iako su jezičkotvoračke ličnosti uvodna tema u lingvistici Koneskog (idealistička tema najvišeg ranga u antropocentično

usmjerenoj lingvistici), uvodna tema u lingvistici Tomanovića su jezičkotvoračke sinteze, ukrštanje riječi. O tome su govorili i Boduen de Kurtene i Hugo Šuhard, ali niko nije dao toliko primjera koliko je dao Tomanović. Dakle, svi su zastajali kod ukrštanja jezika, a Tomanović daje more primjera i objavljuje ih u prve dvije knjige *Godišnjaka* Filozofskog fakulteta. Dio primjera bili su naša opsesija, na primjer, vratar (вратарџија), da bi se kasnije saobrazili sa filmadžija, a danas se naslađujemo tviterašima (твитерџите). Da preciziramo, jezičkotvoračke sinteze koje su rezultat „miješanja jezičkih tvorevina“, a koje je Tomanović osluškivao i otkrivao na crnogorskom primorju kao rezultat intenzivnih pomorskih kontakata, danas su iznova lingvistička atrakcija. A svaka se atrakcija, visoko cijeni. Ko je rekao da su sa Hugom Šuhardom završile atrakcije u lingvistici? Najmanje on sam, očekivao sljedbenike ili ne.

Iako je uvodna tema u fonetiku ekspresivnost, a ne neverbalna komunikacija – izraz lica, Tomanović vraća početnu poziciju na spontane uzvike, nadovezujući se na Ota Espersena, svojim ličnim primjerima, tražeći čak i jamb u plaču djeteta, tražeći prastaru muzičku formu rečeničnog akcenta. Ja lično ne znam da li je ime Tomanovićeovog rodnog mjesta – Lepetane u tijesnoj vezi sa glagolom LEPETATI, što znači nerazumljivo govoriti, ali Tomanović zna da opiše i nerazumljivo, da mu da boju i ljepotu i, da ga postavi na odgovarajuće mjesto u fonetici i lingvistici. Danas, ta proučavanja nazivaju forenzikom.

Iako su lingvisti do njegovog vremena robovali formama, a neki od njih su čak i isključivali značenje, samo i jedino zarad preciznosti svojih jezičkih proučavanja, Tomanović nije samo jedan od prvih koji je jeziku pristupio sa aspekta značenja, već je i precizno obrazložio svoje poglede sa bezbroj značenskih nijansi, počevši od zapostavljenih formi kod egzaktne formalne analize, kao što je uzvik ili veznik, pa i prilog i modalne riječi.

Neki od ovih pogleda, kasnije već objavljenih u Tomanovićevim studijama i časopisima, stigli su do nas diplomatskom poštom, što će reći bez carine, neki čak i sa svojim eksponentima. Ili oni nijesu primijetili TIHO Tomanovićevo prisustvo u skopskoj lingvističkoj školi, ili im Tomanović nije posvetio dužnu pažnju. Jer, kako profesor Koneski započinje svoj referat o njemu „Duhovne vrijednosti se stvaraju u tišini. Ove riječi ne padaju slučajno čovjeku na pamet, kada se osvrće na djelo prof. Vasa Tomanovića. Tiho i nepretenciozno, tokom nekoliko decenija, stvarano je jedno djelo koje sada stoji pred nama kao promišljeno jedinstvo. To se zapaža kao značajan doprinos lingvističkoj nauci u našoj zemlji. Što je još važnije, njegovo djelo sa više svojih komponenti s pravom treba da očekuje još veću afirmaciju u budućnosti.“ Da je svojevremeno više afirmisao Tomanovića, Koneski bi otkrio i dio svoje tvoračke laboratorije. Nesumnjivo, nije htio, ali zato smo mi danas ovdje, da potvrdimo, pored ostalog, da je jedna od ključnih riječi u poeziji Koneskog, i u njegovom životu, riječ tišina. Ne govorim to ja, već njegov najpasioniraniji proučavalac.

A jedno vrijeme, tišina im je bila zajednička, u staroj seminarskoj biblioteci starog fakulteta, između jezičkotvoračke ličnosti Koneskog i jezičkotvoračkih sinteza Tomanovića.

sa makedonskog preveo **Ivan Ivanović**